

YON ETXAIDEREN ELEBERRI HISTORIKOAK: *ALOS-TORREA* (1950) ETA *JOANAK JOAN* (1955)

Javier Rojo Cobos,
UPV/EHU

1. SARRERA: NOBELA HISTORIKOAK DIRELA ETA

Ikastaro honetan Txilardegiren *Leturiaren egunkari ezkutua* izeneko nobelaz hitz egiten da, eta niri 50ko hamarkadan nobela hori argitaratu baino lehenago agertu ziren nobela batzuei buruz mintzatzea suertatu zait, Yon Etxaidek idatzitako nobela historikoez aritzea, alegia (1).

Bi nobela argitaratu zituen Etxaidek hamarkada horretan, *Alos-torrea* (1950.ean) eta *Joanak joan* (1955.ean), eta biak ala biak nobela historikoa deritzon generoaren barruan kokatu ohi dira. Kontua da genero honetaz hitz egiten denean guztiz desberdinak diren testuak aipatzen direla, hain desberdinak, ze inpresio daukat halako izendapen bat erabiltzen dela hutsik dagoen ontzi bat izango balitz bezala, gero norberak nahi duen likidua botatzen baitu barruan.

Nobela historikoa, nobela genero bat da, eta beste nobeletatik, historikoa ez diren nobeletatik bereizten bada, argumentuaren aldetik ezaugarri berezi batzuk dituelako da. Zientzia fikzioan edota nobela poliziakoan gertatzen den bezala, estrukturalki ez dago ezer nobela historiko bat historikoa ez den nobela batetik bereizteko balio duenik. Desberdintasunak kontatzen den edukian ikusi behar ditugu. Honexegatik, nobela historikoa hain malgua da bere barruan edonolako testuak sartzeko.

Zein da, orduan, argumentuaren aldetik nobela historikoez duten berezitasun hori? Nobela historikoan errealitatez hartutako osagaiak eta idazlearen asmamenaren ondorioz direnak nahasten dira. Gauzak horrela esanda, ez dirudi nobela historikoetan beste nobeletan gertatzen ez diren gauzak agertzen direnik, zeren nobela guztietan, alde edo moldez, halako osagaiak nahasten

(1) Euskaltzaindiak Donostiako Uda Ikastaroen programa barruan antolatutako «*Leturiaren Egunkari ezkutua* eleberriarren ekarpena XX. mendeko euskal narratibaren testuinguruan» izenburuko ikastaroan eskaini zen hitzaldi hau UPV/EHUko GIU 06/65 ikerketa talderako egindako lanaren emaitza da.

baitira, errealitatekoak eta asmatuak, fikziozkoak nahi baduzue. Askotan nobela baten barruan agertzen den guztiak irudimenaren ondorioa dirudielarik ere, errealitatearen aztarnak ager daitezke. Zinetik hartutako adibide bat aipatuko dut. Ez dakit ezagutzen duzue «Starship troopers» izenburua duen filma (ez dakit gure artean nola bataiatu zuten, «Las brigadas del espacio» agian?), Paul Verhoevenek zuzendutakoa, eta zine kritikak gupidarik gabe astindua. Film honetan Lurra erasotzen dute beste planeta bateko izakiek, zomorro itxura nazkagarria dutenek. Eta mendeku moduan Lurtarrek erabakitzen dute zomorro horiek guztiak akabatzea. Kontua da Lurtarrak izan zirela lehenengoak zomorroen esparruan sartzen, zomorroak lasai asko inorekin sartu gabe bere munduan bizi ziren bitartean... Militarismo eta patrioterismo naifaren apolojizat hartu izan da film hori, baliorik gabeko subproduktutzat. 50ko hamarkadako nobela batean oinarrituta dago eta garai hartako B serieko filmen estetika berpizten du neurri batean. Baina zuzendariak material hauek erabili zituen, errealitatearekiko paralelismo bat ikusi baitzuen bertan. Gerorago jakin zenez, Golkoko lehenengo gerran gertatutakoaren parodia egin nahi izan baitzuen zuzendariak material horiekin, Estatu Batuetan garai hartan korritzen zen propaganda eta nagusi zen giroa marko intergalaktiko batean jarrita. Errealitatearen osagaia, nolabait esateko, halako istorioan plagiaturik ikusi zuen. Errealitatearen itxura mozorrotuta, honen ikusleak urruntasun puntu bat izan zezakeen, eta gauzak honela, arazoak pixka bat urrunetik azalduta errealitatea beste begi batzuek ikusteko aukera dago. V efektua deitzen zion antzeko teknika bati Bertol Brechtek, oker ez banago. Paul Verhoevenek arazo bat izan zuen film honekin, ordea, inork ez baitzuen bere momentuan ulertu istorioaren aspektu ironiko-parodiko hau eta argumentuaren azalean geratuta ez baitzuten ikusi atzean zuen errealitatearen kritika.

Nobela historikoetan ere errealitateari dagokion osagaia dago, baina osagai hau historiari dagokio. Nobela historikoetan agertzen den errealitate errealitate historikoa da. Eta errealitate historikoari dagokion osagai honekin batera, idazleak bere asmamena erabiltzen du. Eta zeharka idazlearen garai historikoa ere hortxe dago, ikuspuntua eskainiz.

Baina errealitate historikoa ez da arazorik gabe aurkezten den osagaia. Joera dugu pentsatzeko historia hor dagoen gauza bat dela, objektiboa dela eta historiari heldu ahal diogula inolako bitartekaririk gabe. Historia, ordea, ez da hain objektiboa, historia narrazio baten ondorioa baino ez baita. Historiagileek dokumentuak erabiltzen dituzte, baina iritziak ere bai, eta osagai hauekin narrazio bat eraikitzen dute, eta narrazio honek edozein narraziok dauzkan osagaiak dauzka: ikuspuntua, helburua, gertakarien aukeraketa... hori guztia egiazat eskainita, irakurleak suposatzen baitu historiagileak ez diola gezurrik kontatuko, datu zehatzetan behintzat; baina ez dugu ahaztu behar historiagileak ere bere ikuspuntua daukala. Ondorioz, esan daiteke errealitatearen eta fikzioaren nahasketan den nobela genero honetan, errealitate historikotzat eskaintzen denak oinarri diskurtsiboa duela. Honen ondorioa argia da, nobelagileak nobela historiko

bat egin nahi badu, historian oinarritzen da, baina historia beste diskurtso bat denez, nobela bera bezala, nobela historikoa beti izango da bigarren mailako diskurtsoa, beste diskurtso baten gainean eraikitako diskurtsoa.

Errealitatearen eta fikzioaren arteko nahasketa hau maila desberdinetan eman daiteke: pertsonaia nagusiak, argumentuan kontatzen diren gertakariak historikoak izan daitezke edo ez, baina pertsonaien eta gertakarien markoa, leku-denborak alegia, historikoak izan behar dira. Lehenaldi historikoki identifikagarri batean kokatzen dira gertakariak, historiaren aldetik leku eza-gun batean, eta alde honetatik idazleari eskatzen zaio errealismoarekin jokatea eta ahal den neurrian anakronismoak saihestea. Batere erreza ez den kontua, bestaldetik, batzuetan anakronismoak oharkabean pasatzen dira-eta. Batez ere eguneroko bizitzari dagozkion kontuetan izaten da konplikatua anakronismoak alde batera uztea. Gauzak honela, idazleak, anakronismoari ihes egin nahian, errealitate tipikoa erakusteko joera izan dezake batzuetan, tipikotasun horretan denboraren higaduratik kanpo dagoen osagai bat egongo balitz bezala.

Edonola ere, nire ustez nobela historikoetan ez zaio hain beldur handia izan behar anakronismoari, eta onartu behar den gertakaria da. Generoari dago-kion berezko ezaugarria da anakronismoa, eta anakronismorik gabeko nobela historikoa idaztea ezinezko iruditzen zait. Batzuetan idazleak gehiegi kezkatzen dira horretaz, eta adibidez hizkuntzan bertan saiatzen dira anakronismoa saihestea, testuan aspaldiko garaia gogorarazten dituzten hizkuntza-osagaiak sartuz.

Zaila da Erdi Aroan erabiltzen zen objektu bati aspaldiko izenarekin ez deitzea, baina handik Erdi Aroko hizkuntza imitatzen edo berreraikitzen saiatzera aldea dago. Adibide ikusgarriak jarriko ditut: Nola idatzi behar zuen Robert Graves-ek gazteleraz *El vellocino de oro* izenarekin ezagutzen den nobela, guztiz koherentea izateko? Grekera arkaikoan, agian, suposatuta halako pertsonaiek hizkuntza hori erabiltzen zutela? Eta Klaudioren memoria nobelatuak idatzi zituenean, latinez idatzi behar zituen? (denok dakigunez, Klaudiok, Kaligularen osabak, ez zekien ingelesez, besteak beste ingeleza egon ere ez baitzegoen garai hartan...). Egoera inolako arazorik gabe eraman daiteke absurdoraino.

Idazle batzuk lehiatzen dira ahalegin horretan (gure artean, *Lur bat har-ratago* izan liteke adibide bat, XVII. eta XVIII. mendeetako euskara imitatzen duena).

Bestetan ez da ahaztu behar horrelako anakronismoek balore parodikoak izan ditzaketela, eta hau oso interesgarria izan daiteke parodia nagusi bihur den mundu honetan: idazle batek esan dezake zaldunak zaldia hartu eta ziztu bizian joan zela, Valentino Rossi bere Yamahan joango balitz bezala. Txistea ematen du honek, baina aurrean euskaraz argitaratu den nobela batean, (*31 baioneta* du izena, eta XIX. mendearen hasieran kokatuta dago), narratzaileak deskribapen bat egin ondoren, irudi hori argazki batekin konparatzen du.

Izan ere, ez da ahaztu behar hizkuntza argumentuaren zein diskurtsoaren osagaia dela, eta biak ez dira zertan bat etorri, pertsonaien ikuspuntua eta diskurtsoa kokatzen den komunikazio egoera desberdinak izaten baitira, eta testua azken honen menpean dago.

Pertsonaiak eta gertakariak ere historikoak izan daitezke, historiaren aldetik ezagunak. Baina askotan honek muga handi bat suposatzen dio idazleari, historiaren aldetik ezagunak diren pertsonaiak erabiltzean pertsonaiaren garapenean ez baitu askatasun handirik izango. Horrexegatik idazleek aukeratu ohi dituzte edo guztiz anonimoak diren pertsonaiak edo historiaren aldetik bigarren mailakoak direnak. Protagonista moduan oso ezagunak diren pertsonaiak erabiltzen dituztenean idazleak saiatzen dira alderdi ezkutuetan sakontzen. Edonola ere, ez dugu ahaztu behar pertsonaia historikoak nobela batean agertzen badira, nobela pertsonaiak bihurtzen direla. Alde honetatik aipagarria izan liteke orain dela gutxi euskaraz ere agertu zaigun *Ravel* izeneko nobela, Jean Echenoz-ek idatzitakoa.

Bestela, honelako pertsonaia nagusiak marko historikoari dagozkion osagaiak dira, argumentuan parte hartze handirik ez dutenak.

Pertsonaia anonimoak badira ere, nobela historikoetan joera dago pertsonaia hauen ibilbidea gertakari historikoen menpean egotera. Agian ez dute parte hartuko gertakari historikoetan, baina gertakari historiko horiek eragina izango dute beraien bizitzetan.

2. ALOS-TORREA (1950)

Sarrera honen ondoren 50ko hamarkadan Yon Etxaidek idatzi zituen nobela historikoez zerbait komentatzera pasatuko naiz.

Txilardegiren *Leturiaren egunkari ezkutua* baino lehenago argitaratu zituen nobelez arituko naiz, beraz, *Gorrotoa lege* izeneko nobela (1964.ean argitaratu zena) alde batera utziko dut, nire ustez nobela hau nobela historikoaren generoaren ikuspuntutik begiratuta Etxaideren literaturan gailurra bada ere.

Hasieran aipatutako bi nobeletan zentratuko naiz bera.

Lehenengoa, *Alos-torrea*, lehenengo aldiz 1950.ean argitaratu zena, gero argitalpenetan, zenbait aldaketa eginda *Usoa Alostorreko* izenarekin argitaratuko zena.

Etxaidek nobela hau egiteko Araquistainek idatzi zuen leienda batean oinarritu zen. *Tradiciones vasco-cántabras* liburuan agertu zen «Gau-illa» izenburuarekin. R.M. Azkuek ere ipuin moduan argitaratu zuen istorio horren beste bertsio bat.

Leienda horren istorioan oinarrituta eta zenbait aldaketa eginda, Etxaidek nobela bat idatzi nahi izan zuen. Eta batzuetan iruditu zait nobela hau ia nobelagintzan ikasteko ariketatzat hartu behar dela, idazleak proiektu handiagotan sartu baino lehenago, halako saio bat egin behar izan zuela.

Gogoratuko dut argumentua:

Lehenengo irakurketa batean, Etxaideren nobelan istorioak, N. Friedmanek gertakarien izaeran oinarrituta egindako sailkapena gogora ekarriz, intriga melodramatikotik eta intriga sentimentaletik, bietatik zerbait du. (2) Izan ere, pertsonaia nagusiek (Usoak eta Beltran haren aitak) hainbat probatatik pasatu behar dute nobela honetan zehar, bukaeran halako egoera orekatsua (egilearen asmoak mugatutako egoera orekatsua) lortu arte.

Nobelaren argumentuak Usoaren jaiotzatik, aitaren gau-beilan denen aurrean emakume honen ohorea garbirik gelditzen den arte hartzen du. Irakurle-ari aurkezten zaion moduan, hamar kapitulutan zehar garatzen da:

1. Usoa jaiotzen da eta honen ama hil, erditzearen ondorioz.
2. Beltran, Usoaren aitak bigarren emaztea hartzen du, Otxanda. Etxean Matxin izeneko umezurtza (*Belabetz* deitzen diotena) hartzen du Beltranek. Etxera etorri berri diren pertsonaia hauek Usoaren kontra jartzen dira.
3. Urteak pasa dira, eta Usoa oso egoera larrian aurkitzen da etxean daukan kontrako giroa jasan ezinik. Aitak ezkontza bat prestatzen dio, Mitxele Bidaniakorekin.
4. Ezkontza bertan behera utzi behar dute, zeren zaldunek gerrara joan behar baitute. Handik zazpi urtera bueltatzen dira eta Beltranek, bera kanpoan zegoen bitartean etxean ume bat jaio dela entzuten du ostatu batean. Atal honetan ikus dezakegu historiak gertakarien garapean daukan eragin xumea.
5. Etxean agertzen da Beltran, Otxanda eta familiako besteen harridurarako. Usoa giltzapetuta aurkitzen du dorreko ganbaran, nobela gotikoaren giroa gogorarazten duen eszena batean.

(2) Garrido Domínguez-ek honelaxe definitzen ditu intriga motak:

»*Intriga melodramática*: el relato termina con la desgracia del protagonista, el cual ha sido sometido previamente a diferentes pruebas; este hecho origina la simpatía y la conmiseración del lector hacia él [...].

»*Intriga trágica*: la evolución y el desenlace son similares a los del tipo anterior, aunque los separa un elemento importante: el protagonista es responsable, al menos en parte, de su destino [...].

»*Intriga sentimental*: un protagonista del agrado del lector supera diversas pruebas; al final siempre se imparte justicia poética [...]» (Garrido Domínguez 1996, 59).

6. Beltran eta Usoa Debako ostatu batera doaz bizitzera. Usoa sendatu ondoren, Bidaniara ezkontzen da Mitxelerekin. Beltran, bitartean, ostatuan geratzen da.
7. Beltranek Deba utzi eta Bidaniara doa, Matxinekin hitz egin ondoren. Egun batean, aspaldiko lagun batekin (Txoperekin) topatzen da eta honek bere alabaren ezkontzara gonbidatzen du, Debara. Beltran gonbitea onartzeko prest dago, baldin-eta Otxanda eta Deban gelditu diren besteak ezkontzara gonbidatzen ez badituzte.
8. Otxandak jakin du ez dutela ezkontza horretara gonbidatuko, Beltranek hala inposatu duelako. Erabakitzen du mendekua hartzea Ipiola deitzen duten bertsolariaren bidez. Ezteietan daudenean, Ipiolak bertso iraingarriak botatzen ditu Beltranen kontra eta honek ezteien erdian hiltzen du bertsolaria.
9. Beltran kartzelara daramate hamar urtez. Bost baino bete ez dituenen, aske uzten dute eta erabakitzen du Debara bueltatzea, Otxandarekin-eta bakeak egiteko. Deban hil egingo da Beltran, hara heldu eta hilabete batera.
10. Deban, Beltranen gau-beilan Usoa agertzen da. Balada ezagunaren bidez, jakitera ematen du zer gertatu zen Aloseko dorrean aita gerran egon zen bitartean. Matxin Usoa hiltzen saiatzen denean, Beltran berpiztu egiten da. Elkarri barkatuz eta bakeak eginez bukatzen da nobela.

Hauexek dira argumentuaren hari nagusiak.

Aipatu den bezala, Yon Etxaidek elezahar baten argumentua hartu eta zenbait aldaketa egin zizkion, helburu zehatz bat iristeko. Izan ere, zer eman nahi du aditzera Yon Etxaidek nobela honekin? Nobela tesi-nobelatzat har baitaiteke, inolako oztoporik gabe.

Etxaidek argumentu honekin kristautasunak konfliktoak gainditzeko duen balioa azpimarratu nahi du. Istorio honen bidez agertu nahi duen moduan, kristautasunak bi oinarri ditu, idazleak berak nobelaren bukaeran azaltzen duenez: besteenganako maitasuna eta barkamena:

[...] irakurgai berritu hontan, hain beharrezkoa zaigun lagun hurkoaganako amodioa eta barkapen legea hartu ditut helburutzat; alegia, gaizki eginari on eginaz erantzun behar zaiola, giristinoak baldin bagara [...] (UA, 150).

Helburu honek istorioaren amaiera mugatzen du, pertsonaien jokaeran nobelaren bukaeran helburu hori argi eta garbi azaltzea planteatzen baita argumentua garatu ahala.

Amodioaren legean oinarritzen den helburu hau plazaratzea funtsezkoa iruditzen zaio, fedegabeko mundu batean:

Gaur, fedegabeturik, nora-ezean dabilkigun mundu triste hontan, Euskalerria barne, gizonak hain beharrezkoa duen esperantza eta bizitza berri batera daraman argia –Jesus Jaunaren argia–, eskaini nahi nioke irakurle euskaldunari. (UA, 151).

Helburu hau nobelan bertan nola gauzatzen den komentatuko dut hemen.

Lehenengoz, ideologia horri buruzko aipamen zehatzak agertzen dira, mairuen kontrako gerrak direla-eta. Ia arazorik gabe idazlearekin identifika daitekeen narratzaileak honelako komentarioa egiten du, jaunek gerrara joateko arrazoia azaltzerakoan:

[...] giristinotasuna –Jesukristo gure Jaunaren erakuspiden kontra– arma bidez eta odola isuriz zabaldu behar zelakoan. Eta nola ez zuten sinetsiko «fede gabeen» kontra gogorkeria erabili behar zela, Aita Sainduak berberak beren «gurutzaldi» predikutan horixe erakusten baldin bazuten? (UA, 44).

Benetako kristautasunaren eta Elizak erakunde moduan batzuetan erakutsi duen jarreraren arteko kontrajarpena agertzen zaigu hemen.

Eta beste momentu batean, Beltranek berriro ere mairuen kontrako gerrara joateko duen asmoa azaltzen duenean, kristautasuna defendatzearen alde armak hartzeko prest dagoela adieraztean, hauxe idazten du Etxaidek orrialde barreneko ohar batean:

Esan dugu garai hartako kristaugoaren mentalitatea –gezurra badirudi ere– hala zela. (UA, 86; 127. oharra).

Honelako aipamen zuzenez gainera, nobelaren bukaera ere Etxaideren planteamendu hori adierazteko asmoarekin eginda dago. Azken atalean, Arakustain-en eta Azkueren kondaira-ipuinetan agertzen den mendekuaren ordez (bertsio hauetan Beltranek Belabeltz hiltzen baitu), pertsonaia guztiek elkar barkatzen dute. Eta barkamen hau nobelan zehar Beltranek burutu duen ibilbidearen azken muga da. Pertsonaia honek azkenean benetako kristau bezala jokatzeko duenean, kartzelan egon ondoren Debako familiarekin bakean bizitzera doanean, Otxanda ez juzkatzeko erabakia hartzen duenean eta Belabeltz bizirik uztean, bakea zabaltzen da konfliktoan dauden alderdi guztien artean. Eta barkamenaren eta amodioaren indarra pertsonaia guztien gainean hedatzen da. Halako zerbait esan daiteke Usoaz ere, honek ere bere kontra aritu ziren guztiak (Belabeltz barne) barkatzen baititu.

Konfliktoaren oinarrian gizakien alderdi materiala zegoen, pertsonaien grinetan gauzaturik. Baina, konfliktoan dauden taldeen gainean kristautasunaren funtsa den amodioaren legea zabaltzen denean, konfliktoa bera desagertzen da, alderdi espiritualak, berezko joeren ondoriozkoak diren grinei mugak jartzen dizkien alderdi espiritualak, nagusitzen delarik.

Konflikto hura adierazteko markorik egokiena familia barruan ikusten du Etxaidek. Geroko beste nobela batzuetan gertatuko den bezala (*Joanak joan-*

en, adibidez, begi-bistakoa da), kontrajarritako taldeak familia barruan kokatzen dira, familia bera, gizartean ematen diren konfliktuen adibidea eta metafora izango bailitzan, anaia-arreben, anaia-arrebaordeen edota senar-emazteen arteko liskarretan azaltzen den bezala. Alde honetatik, azpimarragarria da oso argumentuaren garapenean ezkontzek duten garrantzia: ezkontzek pertsonaiak elkartzen dituzte familia berriak osatzeko eta ezkontza hauek suposatzen duten mugarririk gabe nekez joko luke aurrera honelako argumentuak.

Ohiturazko nobelagileen mundu tradizional konfliktogabea desagertu egin da Etxaideren nobelan. Hala ere, ez da gai izan arrazoi materialetan oinarritutako irtenbide bat bilatzeko. Bestaldetik, konfliktorearen irtenbide moduan planteatzen dena ez da talde batek bestea garaitzea. Bi taldeen artean nolabaiteko dialektika dagoela ematen du, baina irtenbidetzat ematen dena ez da sintesi bat. Hurrengo nobelaz aritzean sakonduko dut puntu honetan.

Honetan Etxaide mundu tradizionalaren eta modernitatearen artean (Orixeren eta Arestiren artean, era ia metaforiko batean esateko, 1950. eta 1964. urteek suposatzen duten muga kontuan hartuta) kokatzeko arrazoi bat ikusten dut. Konfliktorea azaldu, planteatu egiten du; baina irtenbidea gaur egun ahaztuta dagoen terminologia baten arabera «superestruturazko ideologikoa» deitu izan den osagai batean (Etxaidek kristautasunaz ulertzen duen horretan) aurkitu behar da.

Kristautasunaren balioak azpimarratu nahi dituen jarrera hau ez ezik, nobelaren diskurtsoa bera ere esanguratsua iruditzen zait, kondaira batean oinarrituta nobela bat eraikitzeak esanahiaren mailan zerbait adierazi nahi duelako. Izan ere, bi helburu dauzka Etxaidek nobela honekin: aipatutako ideologia azaltzea eta elezahar baten istorioarekin nobela egitea.

Leiadak bi ezaugarri nagusi dauzka Jon Juaristik azaltzen duenaren arabera: fantasiatik hartutako osagai efektisten erabilera eta denboraren aldetik kokapen zehatzgabea izatea (Juaristi 1986 eta 1987, 67-69). Nobela historikoan, ordea, marko historiko zehatza agertzen da eta, honez gainera, osagai fantastikoak arrazionalizatzen saiatzen dira idazleak.

Etxaidek, bere nobela burutzean, horixe egin nahi izan du, hain zuzen ere: egiantza duten azalpenak ematen dira fantasiakoak diruditen osagaien aurrean (non ez diren zeharo baztertzeko) eta elezahararen argumentua Erdi Aroko garai zehatz batean kokatzen du, X. mendean lehenengo argitalpenean eta XII-XIII. mendeetan hurrengoetan.

Izan ere, Etxaidek elezahararen eta eleberriaren arteko desberdintasuna, fantasia eta errealismoaren arteko desberdintasun moduan ulertzen du. Horrelaxe adierazten du berak, gertakari zehatz baten (3) azalpena ematerakoan erabiltzen dituen hitz hauetan:

(3) Ez zitzaion sinesgarria iruditzen Beltran bezalako agure batek zerraldotik irteadakoan Belabeltz gazte eta indartsua ezpata borroka batean hil lezakeenik, kondairan agertzen den bezala.

Elezahar bateko fantasia bezala ongi dago, baina errealismoa falta zaion aldetik ez dit egoki iruditu elaberriturik emateko. (UA, 149).

Eleberri, nobela batean agertzeko, osagaiak errealismoaren parametroetan azaldu behar baitira. Gauzak horrela, asmo ideologikoari egokitzeko *ad hoc* asmatutako bukaera horrek errealismo handiagoa dauka elezaharrekoak baino, Etxaideren hitzen arabera.

Errealismoa bilatu nahian (edota idazleak emandakoa fantasiaren ondorio ez dela adierazteko), batzuetan zientziatik hartutako azalpenak ere ematen ditu. Adibidez, Beltranek berpiztea dela-eta, zientifikotzat har daitekeen azalpen bat ematen du. (4) Eta Beltranek Ipiola hiltzen duenean ere, azalpen zientifikoa ematen du. Beltranek eskuekin itotzen du Ipiola bertsolaria honek botatako bertsoek sutan jarrita:

lepoa estutuz ari zitziola oraindik amorruren amorruez, bere eskupekoak ahotik odola zeriola nabaitu zuen bat-batean Beltran-ek. Nonbait, ustekabeen, eztarriko zainen bat lehertu zion. (UA, 106).

Beltranek ez baitzuen Ipiola hiltzeko asmorik. Dena dela, hil egiten du eta hori zergatik gerta zitekeen azaltzeko, orrialde barrenean ohar hau gaineratzen dio aurreko testuari:

Estrangulazioa larinjea eta kartilago tiroideo delakoa hautsiz gerta daiteke. (UA, 106; 164. oharra).

Horrelaxe azaltzen du Ipiolaren heriotza, «ustekabeen» gertatutakoa. Horrelaxe salbatzen du Etxaidek errealismoaren beharra: Ipiolari zergatik ateratzen zaion odola azaltzen baitu, batetik; eta, bestetik, zergatik hil den berez gaiztoa ez den pertsonaia baten eskuetan.

Nobelan honelako azalpenak egitea beharrezkoa ikusten du Etxaidek, hain zuzen ere nobela, eleberria egiten ari delako. Elezaharrean ez lirateke beharrezkoak izango:

[...] gogoan eduki behar da, bestalde, tradizioak (5), hanpatuak, fantasiaz beteak eta desitxuratuak iristen zaizkigula. (UA, 149).

Honetan Araquistain-ek Etxaideregan eragina izan zuen arren, kontatzen dutenaren gainean jarrera desberdinak dituztela iruditzen zait.

Araquistain-ek elezaharren izaera hau balio positiboz horniturik ikusten du. Izan ere, egia da elezaharrak batzuetan aldatuta heltzen zaizkigula, baina hauek, funtsean, sakonean egia bat gordetzen dute. Cantu izeneko historiagi-learen hitzen aipamena eginez, hauxe dio Araquistain-ek:

(4) Beltran katalepsia egoeran baitago, kordegabetuta; kondaira eta ipuinean, ordea, heriotzarena amarru bat da.

(5) Araquistain-ek elezaharrei «tradición» izena ematen zien, bere liburuaren izenburuan ikus daitekeenez.

[las tradiciones] aunque parezcan insulsas o viciadas, proceden de algún hecho, o tienen su origen en una verdad profunda: de modo que no pueden mirarse con indiferencia por el que estudia en la historia, no la anécdota, si no al hombre. (Araquistain 2000, 7).

Historiak sakonera jo behar baitu, Araquistain-en ustez, eta elezaharrek sakonean egia diote, azalean zenbait hutsune badituzte ere. Badirudi, beraz, historiak barnehistoria, sakoneko historia ikertu behar lukeela, elezaharrei ohartuz gero. Eta herri batzuen historia ezagutzeko derrigorrezkoa da elezaharretara jotzea, hauetan (bestelako dokumentazioaren faltan) aurkitzen baita herri horien *benetako* historia.

Bestaldetik, Araquistain-en ustez, ezin daitezke elezaharrak eta sineskeria, besterik gabe, parekatu. Sineskeriaren aztarnak edonon aurki baitaitezke haren ustez: tradizioetan bai, baina baita zientzian eta zenbaitetan erlijioan ere (Araquistain 2000, 12).

Gauzak honela, elezaharrek historiaren ikerketan duten tokia azaltzera-koan halako kontrajarren bat egiten du Araquistain-ek: batetik, fedea (sentimendua, poesia) dago; bestetik, zientzia; batetik, sakoneko egia; bestetik, itxurazko, azaleko egia; batetik, barne-bakea; bestetik, etsipena (Araquistain 2000, 12-13).

Etxaidek beste era batez planteatzen du arazoa, abiapuntua antzekoa bada ere. Izan ere, Etxaidek ere elezaharren oinarrian egia bat dagoela pentsatzen baitu, baina egia hau, Araquistain-en erromantizismoaren neurrian azalduko sakoneko egia izan beharrean, elezaharrean kontatzen diren gertakari oinarri historikoan bilatzen du Etxaidek. Idazleak pentsatzen baitu kontatzen dena egiazko gertakaria dela jatorrian, guregana itxuraldatuta (hanpatua, fantasiaz bete eta desitxuratua, Etxaideren hitzak parafraseatuz) heldu arren.

Araquistain-en planteamenduan, denborak elezahar batean azaleko aldaketa batzuk erants ditzake, elezaharrak bere baitan gordetzen duen sakoneko egia batere aldatu gabe. Alde honetatik, badago elezaharretan denboran zehar aldaezina den hari bat, historiak ezin baitu eraginik izan horren gainean.

Etxaidek, ordea, tradizioa historian bertan gauzaturik ikusten duenez, historiak eragin dezake tradizioaren gainean.

Honek hiru ondorio dakartza bere literatur praktikan, *Alos-torra*-n ikusi denaren arabera:

- Alde batetik, idazlea saiatzten da elezaharren oinarrian dagoen gertakari historikoa agertzen. Badaki, ordea, hau, berez, ezinezkoa dela. Inoiz ez duela ziurtasun osoa izango bere pertsonaiak eta hauen gorabeherak marko historiko egokian txertatu dituen ala ez. Horrexegatik, probabilitateen arabera jokatu behar du. Marko historikoa egiazkoa izan behar da; eta egiazko marko historiko horretan probabilitate handiena-

rekin kokatu behar dira pertsonaiak eta gertakariak. Horrexegatik aldatu zituen gertakarien kokapena lehenengo ediziotik hurrengoetara, gertakariak X.mendetik XII–XIII. etara pasatuz. Izan ere, lehenengo nobela historiko honetan historiari praktikan uzten zaion leku bakarra gertakarien kokapena eta gerraren presentzia dira.

- Bestaldetik, errealismoa bilatzen du. Hau da, osagai fantastikoak baztertu egiten dira eta fantastikotzat har litezkeen osagaiei azalpen *zientifiko*a ematen saiatzen da. Errealismo bilaketa honek, ordea, ez du nobelaren azken atalarekin azaldu nahi duen helburu ideologikoa higatzen.
- Hirugarrenez, uko egin dio Araquistain-ek aipatzen duen sakoneko egia hori azaltzeari. Honen ordez, Etxaidek kristautasunean oinarritutako bere ideologia dauka eta horixe azaldu nahi du. Alde honetatik, badirudi elezaharrean kontatzen den istorioa, bere nobelaren argumentua osatzeko erabiliko duena, «lan ireki» bat bezala aurkezten zaiola Etxaideri, eskema argumental bat balitz bezala, non bere iritziak eta ideologia gauzaturik ikus ditzakeen.

Hurrengo nobelan Etxaidek hemen iradoki baino egin ez dituen joeretan sakondu egingo du.

3. JOANAK JOAN (1955)

Joanak joan izango da hizpidera ekarriko dudana bigarren nobela (1955.ean argitaratua).

Nobela honetan idazlea Topet-Etxahun bertsolariaren bizitzan oinarritu zen, baina pertsonaiaren ibilbidea kontatzeko datu biografikoak bere erara erabili zituen. Ez du biografiarik egiten, ezta biografia nobelaturik ere. Pertsonaiaren eraketan bertan errealitate historikoaren (kasu honetan biografikoaren) eta asmatutako fikzioaren nahasketa gauzatzen da, bere helburua lortzeko. Etxaideren nobelan agertzen zaigun Etxahun hau nobela pertsonaia da, eta idazleak azpimarratzen du behin baino gehiagotan izaera hau:

[...] eleberririk kontakizunak, zenbait egiazko gertaeratan oinarrituak egon arren, asmamenari atea irekitzen baitizkio nobelaren helburuari jarraiki. (JJ, 385).

Eta esaldi honetan agertzen zaigun nobelaren helburua bi zentzutan ulertu behar da: argumentuaren ibilbidea bideratzen baitu, batetik; eta nobelaren bidez jakinarazi nahi baitu tesi bat, bestetik.

Ez naiz nobelaren argumentu hau azaltzen hasiko. Etxahunen bizitza nahiko ezaguna da. Bakarrik gogoratuko dut nobela honetan Etxahunen ibilbidearen urrats nagusiek *Etxahun –Xaxi (emaztea)– Xalbador (emaztearen*

maitalea) triangeluaren osaketa eta honen ondorioak azaltzera eramaten dutela. Triangelu honen inguruan eraikitzen baita nobelaren argumentua.

Nobelaren tesiaz arituko naiz, zeren Etxaidek tesi-nobela bat egin nahi izan baitzuen:

eleberri hau mamitu nuenean, nire asmoa tesidun nobela bat egitea izan zen. (JJ, 387).

Ideologikotzat har daitekeen helburu bat plazaratzeko asmoarekin idatzi zuen nobela hau. Helburu ideologiko hau, bestaldetik, lotuta dago Etxaidek kristautasunaz duen ideiarekin:

nire helburua eleberri hau mamitzean, egiazko erlijioaren sustraia, erroa eta funtsa maitasuna dela adieraztea izan zen. (JJ, 387).

Maitasun honen objektuak ez dira adiskideak bakarrik, honetan ez baitago inolako meriturik. Etxaidek erakutsi nahi digun maitasuna neurrigabea da, Jesukristoren irakaspenetatik datorrena:

[...] gure Jesus Jaunak guruzetik erakutsi ziguna, etsaia barkatzen eta etsaia maitatzen –hau ia ezinezkoa gizonarentzat– dakien amodioa. (JJ, 387).

Nobelaren bukaeran ikusten da hoberen, maitasun honen agerpena, akatsak akats, nobelako pertsonaiak fededunak baitira:

[...] gure eleberriko pertsonaiak ere, beren Jaun eta Maisua eredutzat hartuz, beren etsaiei barkapen oso bat opaz amaitzen dute. (JJ, 387).

Horrexegatik nobela honi «eleberri giristinoa» deitura jarri zion Etxaidek (JJ, 387). (6)

Helburu nagusi honekin batera, Yon Etxaideren pentsamenduaren ardatza eta gunea suposatzen duen tesiarekin batera, bestelako ideiak ere plazaratu nahi dira nobela honen bidez. Bestean artean, Etxaidek hauxe aipatzen du:

eta, bestalde, gaineratu dezagun irakurgai honek argi eta garbi aditzera ematen duela ere ezkontza bortxatuek, gehiago edo gutxiago behartuek alegia, zeinen ondoren kaltegarriak dakartzaten. (JJ, 387).

Jarraian, helburu nagusi hura, erlijioaren oinarria den maitasunaren legea erakustea alegia, nola gauzatzen den azalduko da.

Esan daiteke nobelan ongiaren eta gaizkiaren arteko lehia erakusten dela. Lehia, batetik, pertsonaia desberdinen artean ematen da, batzuek ongirako joera eta bestetuek gaizkirako joera dutelarik. Baina lehia hau, batez ere, pertsonaia bakoitzaren baitan ematen da, hitz hauetan islatzen den planteamenduan ikus daitekeen bezala:

(6) Erabili dudun argitalpenean (1999.ekoan) baina, ez da horrelako deiturarik agertzen izenburuaren ondoren, nobelaren hasieran.

Etxahuniako koblakariak, gizakume guztiak bezala, bere alderdi onak eta alderdi txarrak zituen. Izan ere, ez baita munduan ontasun hutsezko gizakirik eta, halaber, gaitzerako grinak soilki eragiten dionik. Gizonaren baitan onerako eta txarrerako gurarien borroka latza sortzen da eta gizakiak, horrelakoetan, bere buruaren jabetasunaz baliatuz ona eta txarra bereizten jakin behar du. (JJ, 287).

Baina gizaki guztiengan bi alderdi horiek badira ere, bata bestearen gainean gailendu ohi da, ongia eta gaizkia bakoitzaren baitan egon arren ere, bataz bestekoa desberdina baita gizakitik gizakira. Desberdintasun hauen arrazoiak Jainkoak baizik ez dakizki, Jainkoak ezaugarri hauek gizakien artean bere asmoen arabera banatu baititu. Etxaideren hitzetan:

batzuk, sortzez eta izatez dira onberak; bestetzuk, berriz, txarberak. Jaungoikoak bakarrik daki gaitasunok zergatik banatu dituen gisa horretan eta bakoitzari zer neurritan ezarri dizkion. (JJ, 287).

Gauzak honela, bakoitzak ez du izaten bere joeraren gainean erantzukizunik, gaitasunak halaxe banatu dizkiolako Jainkoak. Gizakien erantzukizuna beste lekuren batean bilatu behar da:

alabaina, onerako eta txarrerako joera horiekin batean, beste dohain bat ere erantsi dio gizonari, alegia, ona eta txarra bereizteko zuhurtasuna eta Beragan fede eta uste duenari, garaziaren indarra eman ohi dio txarkeria menderatuz eta grina txarrak heziz, bere burua bertutez apaintzeko. (JJ, 287).

Fedea izanez gero, grinak menperatzeko indarra izango baitu gizakiak, Jainkoak emanda. Eta honi kontrajarrita, «aberekoitasuna» agertzen da:

Gizakumeok geronekin daramagun aberekoitasunak txarrera eragiten gaitu [...] (JJ, 287).

Ongia eta gaizkia daude gizaki guztiengan, eta honekin batera, fedea eta aberekoitasuna, hau da, gizakien alderdi espirituala eta alderdi materiala. Eta gizakien alderdi espirituala nagusi den bitartean, ongia nagusituko da.

Nobelan erakusten zaigu zer gertatzen den pertsonaia batzuekin gizakien alderdi material hura nagusituz gero, gizakiek beren grinei mugak jartzen ez badizkiete. Hau gertatuz gero, pertsonaiek helburu materialak izango dituzte bizitzan (dirua, boterea, maitakeria) eta helburu material hauetatik haien arteko konfliktoak sortuko dira. R. Girard gogoratzea komenigarria litzateke (Girard 1985): maila material horretan desiratzen dena, desio triangeluar batean sartu ohi da eta honek, nahitaez, triangelu horretako bi erpinen arteko kontrajarpenera dakar, lehia, alegia, helburu berbera lortu nahi duten subjektuen artean.

Protagonistaren ibilbidearekin horixe erakutsi nahi duela esan daiteke: protagonista honek oinordekoa izan nahi du, helburu hau edozein balorearen gainetik jarrita. Benetako amodioari (Mayiri, balore espiritualari) uko egin dio, eta Xaxirekin (grinaren eredu den pertsonaiaekin) ezkondu egin da, helburu

horretara heltzeko. Bizitzaren helburu moduan alderdi materiala jarrita konfliktu guztiek leher egiten dute.

Bide honetatik jarraituta, protagonista tragedian murgilduko da: Xaxik Xalbador izango du maitale eta Etxahunek Xalbador hil nahi duenean bere adiskide bat tirokatuko du okertuta.

Gertakari honen ondorioz, baloreen aldaketa gertatzen hasiko da, pertsonaia erlijiozaletu eta alderdi materiala alde batera utziko du. Erromesaldien eraginez, familiak alde batera utzi duenean eta kartzelaldiak suposatzen duen infernurako jaitsieraren ondoren, pertsonaiaren esanahiaren eta funtzioaren aldetik protagonista berri baten aurrean gaudela esan daiteke:

orduantxe, bere bihotza Jaungoikoarengana jasoaz, gizonaren egiazko bizitza mundu zital honetakoa ez dela ezagutu zuen. (JJ, 300).

Benetako bizitza mundu espiritualari baitagokio. Eta Mainerrekin, Xaxiren eta Xalbadorren arteko harremanetatik jaioko den neskatoarekin, hitz egiten duenean hauxe diotsa Petirik, hauxe baita erabili dudana argitarapenean Etxahuni eman zaion izena:

estanpatxo hori zinez maite duenak zeruetako erresuma berekin dauka, eta dirua maite duenak, oster, ez du izanen mundu honetakoa baizik. Mundu zoroak, ordea, ez dio horrela irizten. Ni neu ere munduko ondasunen atzetik ibilia nauzu gizonak ate guztiak itxi dizkidaten arte. (JJ, 323).

Alderdi espiritual nagusitzen denean, ordea, konfliktua bera desagertu egiten da, kontrajarritako aldeek kontrajarrita egoteari uzten baitiote. Beraz, ez gaude planteamendu dialektikoetan agertzen diren alderdi desberdinen arteko sintesi baten aurrean. Alderdi espiritual nagusitzeak edozein planteamendu dialektiko deuseztatzen baitu, alderdi espiritual nagusitzearekin dialektikak inplikatzeko duen kontrajarpenak zentzurik ez baitu. *Alos-torrea*-n gertatzen zen bezala gertatzen da hemen ere.

Hori erakustea da Maider bezalako pertsonaia baten funtzioa. Maider Xaxi eta Xalbadorren arteko harremanetatik sortu den umea da, bekatutik jaioa, baina errugabea oso. Bera alderdien arteko mediatorea da, baina berak lortzen duena ez da alderdien artean erdibideko konponketa bat, planteamendu dialektiko batean gerta litekeen bezala, eta, bide batez esanda, nobela historikoetan agertzen den pertsonaia bakezaleak egin ohi duen moduan, alderdi desberdinak ez egotea baizik.

G. Durand-ek iruditeriaren egitura antropologikoak aztertzean egiten duen sailkapena gogoratuta (Durand 1981), gaueko erregimenaren barruan agertzen diren egitura mistikoak deitzen dituenak aurkezten dira irtenbide moduan, honelako pertsonaia baten presentziarekin: alderdi batek ez du bestea suntsitzen (eguneko erregimena, egitura diairetikoak); eta ez da bi alderdiren arteko erdibide bat proposatzen (gaueko erregimena, egitura sintetikoak). Alderdi biek bat egiten dute beraien arteko konfliktuen arrazoiak (bizitzaren alderdi

materialak) desagerrarazten direnean. Hauxe da irtenbidea, Maider pertsonai-arengan sinbolizatua.

Pertsonaia honek markatzen du nobelaren bukaera, Xalbadorren ibilbidean ere ikus daitekeen moduan. Maiderri esker, Xalbadorrek maitasunaren eta maitakeriaren arteko desberdintasuna ulertuko baitu. Maiderren eragina jasan aurretik, Xalbadorren eta Xaxiren arteko harremanak erdi hondatuta zeuden, baina horretara eraman zituen damuak beldurrean zuen oinarri:

Xalbador eta Xaxi zenbait aldiz egon ziren beren harremanak hautsi ala ez hautsi, baina beti arriskua ondoan sumatzen zutenean, eta beren arteko amodioa sendotzen zen galzoria pasatzen zenean; beraz, sekula ez zien maite-damuak eragin, beldur-damuak baizik. (JJ, 356).

Izan ere, hiru beldurren menpe bizi zen Xalbador:

Petiriren beldur, hilko ote zuen kezkatan; aitaren beldur, baserriko jabegaitasuna kenduko zion zalantzan; eta azkenik, herri-beldur, zeren liztorrik ez baita munduan eztena hain sakona eta mingarria duenik. (JJ, 357).

Egoera honetan Maiderren eragina jasango du, maitasuna errepresentatzen duen pertsonaiak aldaraziko baitu Xalbador. Maiderrenganako «maitasuna» pertsonaiaren bihotzean sartu ahala, Xaxirenganako «maitakeria» alde batera utziko du, biak inkonpatibleak baitira.

Idazleak Xalbadorren aldaketa honi garrantzia handia ematen dio, aldaketa honen arrazoietan baitago nobelak azaldu nahi duen tesiaren alde handia.

Maitasunaren balorea, sakrifizioarekin lotuta, beste pertsonaia batzuegan gauzatuta ikusten bada ere, Maiderrengan bere puntu gorenera heltzen da, honen heriotzak batuko baititu pertsonaia guztiak.

Eta nobelaren bukaeran Xaxi eta Petiri berriro elkartzen direnean, maitasunaren garaipena ikusiko dugu: bizitza osoan zehar etsaiak izan direnak barkatzera daraman maitasuna pertsonaia guztiengana hedatuko da. Xaxik eta Petirik elkarri barkatuko diote. Baina, honez gainera Allande (Exahunen osaba) eta Marti (anaia) ere agertuko dira, Petirirekin bakezkoak egin nahirik. Honen erantzunik ez du dudarik uzten:

berak prest baldin badaude, nik ez dut oztoporik jarriko, giristinoa bainaiz eta barkatzea zor baitut. (JJ, 376).

Eta Xaxi hiltzera doanean, Maider zeruan ikustea espero du. Petirik hauxe diotsa orduan:

Hari [= Maiderri] zor diogu, noski, azken une honetan gu biok eta mainada guztia elkartzea, eta ziur nahiz [sic] haren heriotzaren bitartez denok han goian elkar ikusteko zoriona izanen dugula. (JJ, 377).

Narratzailearen ahotik mintzo zaigun idazleak, bestaldetik, honela laburtzen du bere nobelan gertatutakoa:

barkatu eta maitatu! Ba ote da ederragorik txarkeriaz lohitutako mundu bihurri honetan? Eta sarritan zenbat luzatzen dugun barkatzen! Bizitza oso bat! Heriotzaren atzaparrak gure lepoetan ito beharrez sumatzen ditugun arte. (JJ, 378).

Maitasunarekin, beraz, barkamena dator, konfliktoen desagertzea, maitasunak alderdi espiritualaren garaipena baitakar. Hauxe erakutsi nahi du Etxaidek, bizitzan zehar kontrakoa egiten duten pertsonaia batzuei gertatzen zaiena erakutsiz.

Eta esan daiteke Etxaidek lehenaldira jotzen duela horrelako irtenbide bat errealitate hurbilenean gertatzen diren konfliktoetan gauzatuta aurkezteak faltsua izateko arriskua izango zuelako: errealitateak erakusten baitu irtenbide horiek idealizazioen ondorioak direla, egilearen baitatik sortzen diren proposamenak. Halako irtenbide batek bakarrik dauka zentzua errealitate hurbilenean aldenduz gero. Gertakariak irakurleen orainalditik urrunduta, balizko proposamenak izaten jarrai baitezakete; hurbileko errealitatean gauzatuta, ordea, ezinezko irtenbide utopikoak baino ez lirateke izango, hurbileko errealitate honetan bizitzaren alderdi materiala ez baita lehenaldian kokatutako literatur lan batean bezain erraz gainditzen. Hau da: orainaldian kokatuta, planteatzen diren konfliktoei ezin eman zieziaiekeen halako irtenbide bat, idazleak nahi zukeen gutxieneko egiantzarekin.

Etxaideren literaturan oso garrantzitsua den beste gai bat ere agertzen zaigu nobela honetan, justiziarena alegia. Gai honen formulazio osoa *Gorrotoa lege* nobelan agertuko da. Justiziaren gaia dela-eta, esan behar da Etxaideren ustez, justizia, benetako justizia, Jainkoaren eskuetan baizik ez dagoela. Gizakien eskuetan dagoena, gehienetan, sasi-justiziaren itxurapean egiten den mendekua izaten da.

Nobela honetan justizia eta Jainkoa elkarturik agertzen zaizkigu. Petirik Mayi alde batera uzten duenean, Mayik honelako hitz profetikoak jaulkitzen dizkio:

baina argi ibili, zuk gaur ni baztertu eta zokoratu nauzun bezala, zure etsaiek hankapera eta zanpa ez zaitzaten egunen batean. Jainkoa izan baitaiteke berankor, baina ez ahazkor. (JJ, 128).

Gauzak horrela, gizakiei gertatzen zaizkien zorigaitzak ere Jainkoaren zigorraren adibideak izan daitezke, batez ere jende ezjakinen ustetan, beste gertakari bat dela-eta narratzaileak adierazten duenez:

[...] jende ezjakinek batik bat, zorigaitz guztietan Ahalguztidunaren zigorra ikusten baitzuten. (JJ, 265).

Baina Jainkoaren eskuetan dagoen honelako justiziaz gain, gizakien mailako justizia dago. Nork bere eskuen bidez justizia egin nahi badu, mendekua baino ez da izango, eta espero ez litezkeen ondorioak izango ditu. Halaxe gertatzen da Petirik Xalbador hil nahi duenean: berari egindako kalte

baten ordaintzat aurkeztu nahi du (justizia, nolabait) baina hau itxura baino ez da, mendeku bihurtuta agertzen baita ekintza hau.

Hirugarren maila bat dago Jainkoaren justiziaren eta gizabanakoaren mendekuaren artean: gizarte-legearen izenpean agintariak burutzen dutena. Honelako legea, dena dela, mesfidantzaz ikusten dute pertsonaiek nobela honetan. Petiri ihesean dabilenean, jende askok jakin arren nor zen bera, ez dute salatzen:

inork ez zuen salatu hala ere, euskaldunentzat gauza makurragorik ez baitago inori salaketarik egitea baino, legez kanpora dabilenak errurik beltzena bere gain eraman arren. (JJ, 245).

Eta, atxilotzen dutenean, narratzaileak, kontu handiz, ez du justizia aipatzen, legea baizik:

legeak bere eginkizuna bete zuen kriminal periltsutatz zeukan gizona atxilotzen eta Mauleko ziega beltzetara kateaturik ematen. (JJ, 245).

Justiziaren eta legearen arteko desberdintasun hau berriro agertzen da azalduta, salatarien kontrako hurrengo hitzetan. Izan ere, salatariek legea bete dadin laguntzen dute, baina laguntza hau era negatibo batez aurkeztuta dago. Baten batek jendarmeei Petiri non zegoen esan ziela adierazi ondoren, hauxe dio narratzaileak:

tristea da aitortzen baina gure mendietan ere perretxiku salatriak sortzen dira han-hemenka. (JJ, 279).

Badirudi idazlearen pentsamenduan honelako planteamendua dagoela: gizakien mailako justiziaren ordezkoa legea izan daiteke, baina nobela honetan agertzen den lege hau ez da euskaldunen neurriko legea. «Arrotzek» inposatutako legea da, lege frantsesa. Beraz, euskaldunek ezin dute berena ez den legea begi onez onartu, eta mesfidantzaz ikusten dute. Horrexegatik, salatariez gaizki hitz egitea (7). Alde nabarmena dago nobela honetan agertzen diren legea betearazteko erakundeetatik hurrengo nobelan (*Gorrotoa lege-n*) agertzen direnetara.

Justizia, benetako justizia, onak saritzen eta gaiztoak zigortzen dituen gutziko justizia egiten duen Jainko horren ondoan, Etxaideren planteamenduen erdigunean dagoen ideia gogora ekarriz, maitasunaren eta barkamenaren adibidea den Jesukristo jartzen da kontrapuntu moduan. Honek erakutsitako bideak gizakiek jarraitu behar zituzketenak baitira, gizakientzat ia ezinezkoak badira ere. Haritxabaletak, Xaxiren osaba apezak, Xaxiri erakutsi nahi dionean beste bide batzuetatik joan behar duela, hauxe dio narratzaileak, Haritxabaletak erabilitako argumentuak azalduz:

(7) Eta honelakoak kontatzean, beharbada, idazleak pertsonaien garaia ez ezik berari bizi-tzea tokatu zitzaion garaia ere eduki lezake gogoan, nobela historikoetan hainbestetan gertatzen den bezala.

Musde Haritxabaletak ahalegin guztiak eginen zituen erlijio erakusbidez bere iloba bide onera erakartzeko. Lehenengo Jesukristo gure Jaunak bere heriotza lazgarriaren bitartez agertu zigun maitasun neurrigabea aditzera emanik, eta maite-damurik sortzen ez bazitzaion bekatuan txarkeriaz dirautenei Jaungoikoak iragarri dien suzko zigorraz mehatxu eginik [...] (JJ, 213).

4. AZKEN HITZAK

Joanak joan nobela honek bere garrantzia izan zuen argitaratu zen garaian, eta ez dira gutxi izan euskal literaturaren inguruan aritzen direnen artean nobela hau euskal literaturara egin zuten lehenengo hurbilketa izan zela diotenak, literatura bezala irakurri zuten lehenengo euskal liburua izan zela.

Bere ideiak islatzeko, Etxaidek nobela historikoak aukeratu zituen, inguruko errealitatek urruntzeko aukera ematen baitzion, errealitateaz hausnartzeko asmoarekin, zeren kasu honetan urrunketak ez du esan nahi ihes egitea. Ez zuen beldurrik izan konfliktoa adierazteko, euskal irakurleak horretara ohituta ez bazeuden ere, eta kristautasunean oinarritutako irtenbideak proposatu bazituen ere, euskal literaturan zenbait gauza aldatzen ari zirela erakutsi zuen bere nobeletan.

Nobela diskurtsoaren aldetik, ordea, tradizionala izaten jarraitu zuen. XIX. mendeko errealismoaren epigonoak zituen gustuko, eta hori islatzen da bere nobeletan: narratzaile heterodiegetikoa, orojakilea, istorioa lehenaldian kontatzen zuena eta arazorik gabe bere iritziak ematen zituena, askotan idazlearekin identifikatzen delarik alde horretan.

Izan ere, fikzionalitatea arazo handia izan zen Yon Etxaideren literaturan. Ez zen gai izan fikziozko NI bat eraikitzeko, narratzailearen eta idazlearen arteko aldeak askotan deuseztaturik agertzen baitira, eta horrek mugatu zuen bere literatur ibilbidea. Bere nobeletan narratzailea NI batekin azalduta agertzen zenean, Yon Etxaidek, idazleak berak, hitz egiten zuen, eta muga honekin nekez gara zezakeen fikziozko kontakizun bat.

Baina, mugak muga, Etxaidek zubi moduko bat suposatu zuen 50ko hamarkadan. Nobela generoak modernitatera hurbiltzeko artean zenbait urrats eman behar zituen: adibidez, fikziozko NI hori eraikitzea edota konfliktoei kristautasunarekin hain lotuta ez zeuden irtenbideak eskaintzea, narrazioaren logikatik eta ez kanpoko planteamendu ideologiko batetik sortutako irtenbideak.

Txilardegi hasiko zen bide honetatik lehenengo urratsak ematen Etxaidek *Joanak joan* argitaratu eta bi urtera.

BIBLIOGRAFIA**Yon Etxaideren nobelak, erabilitako argitalpenetan:**

Usoa Alostorreko, Hordago, Donostia, 1981 [UA].

Joanak joan, Erein, Donostia, 1999 [JJ].

Aipatutako beste idazlanak:

ARAQUISTAIN, J.V. DE (2000): *Tradiciones Vasco-Cántabras*, Roger Ed., Donostia [lehenengo argitalpena: 1866].

DURAND, G. (1982): *Las estructuras antropológicas de lo imaginario*, Taurus, Madrid [jatorrizkoaren lehen argitalpena, frantsesez: 1979].

GARRIDO DOMÍNGUEZ, A. (1996): *El texto narrativo*, Ed. Síntesis, Madrid.

GIRARD, R. (1985): *Mentira romántica y verdad novelesca*, Ed. Anagrama, Barcelona [jatorrizkoaren lehen argitalpena, frantsesez: 1961].

JAURISTI, J. (1986): *La tradición romántica*, Pamiela, Nafarroa.

—— (1987): *El linaje de Aitor*, Ed. Taurus, Madrid.